

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*,
Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009, σελ. 287

Εναν όμορφα φιλοτεχνημένο αλλά ατελή πίνακα του μεσαιωνικού ελληνικού κράτους, που έχει επικρατήσει να λέγεται Βυζάντιο, δίνει η Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ με το νέο της βιβλίο *Γιατί το Βυζάντιο*. Η συγγραφέας έχει όλα τα διαπιστευτήρια για να υπογράψει ένα λεπτομερές και ενδιαφέρον δοκίμιο: υπήρξε η πρώτη γυναίκα πρύτανης του Πανεπιστημίου της Ευρώπης καθώς και πρόεδρος του Κέντρου Ζωρζ Πομπιντού στο Παρίσι. Το νέο της βιβλίο είναι το πρώτο γραμμένο απευθείας στα Ελληνικά, ενώ χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια της συγγραφέα να αποδώσει εκλαϊκευμένες πτυχές της βυζαντινής ιστορίας που ως τώρα έμεναν περισσότερο στον ορίζοντα ενδιαφερόντων ενός πιο ειδικευμένου αναγνωστικού κοινού. Έτσι λείπουν οι υποσημειώσεις και η ορολογία που θα παρέπεμπε σε... «βυζαντινολογίες» και μένει μια παραστατική και μεστή αφήγηση.

Στόχος της συγγραφέα, όπως επισημαίνει στον πρόλογο του βιβλίου, είναι να παρουσιάσει για το Βυζάντιο «αυτά που το αναδεικνύουν ως την πρώτη ευ-

ρωπαϊκή αυτοκρατορία και που εξηγούν, όχι μόνο το πολιτιστικό μεγαλείο του (και αυτό ανεπαρκώς ακόμη γνωστό) αλλά και την ασυνήθη για παγκόσμια δύναμη (όπως ήταν κάποτε το Βυζάντιο) μακροβιότητά του». Στο πνεύμα αυτό εξετάζονται σε ξεχωριστά κεφάλαια τα πολιτικά γεγονότα που σημάδεψαν την ιστορία της αυτοκρατορίας, οι τοπικές ιδιαιτερότητες των επαρχιών του κράτους, οι σχέσεις της κοσμικής με την εκκλησιαστική εξουσία και τέλος η αλληλεπίδραση των Βυζαντινών με τον γειτονικό κόσμο.

Η εξιστόρηση των γεγονότων και η αποκάλυψη πτυχών της μεσαιωνικής ελληνικής ιστορίας μέσα από τις πηγές δείχνει τη βαθιά γνώση της συγγραφέα για το αντικείμενό της. Εκείνο όμως που σε αρκετά σημεία απουσιάζει είναι η βαθύτερη ερμηνεία των γεγονότων και η αποκάλυψη των συνθηκών που οδήγησαν σ' αυτά. «Ανόσιο εγχείρημα» χαρακτηρίζεται για παράδειγμα η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204: «Η πρώτη χριστιανική αυτοκρατορία έπεσε υπό τα πλήγματα χριστιανικού στρατού (σελ. 46) υπο-

γραμμίζει η συγγραφέας, θέλοντας να τονίσει τον ανήθικο χαρακτήρα των σταυροφοριών της Δύσης που κατέλυσαν το ομόθρησκο κράτος της Ανατολής. Πέρα από την αγανάκτηση όμως δεν δίνεται εξήγηση. Στο ίδιο πνεύμα χαρακτηρίζονται «παρά φύση» (σελ. 51) οι συμμαχίες που σύναψαν Βυζαντινοί αυτοκράτορες με τους κατοπινούς κατακτητές τους, τους Οθωμανούς Τούρκους. Τόσο ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος, που αναφέρεται στο βιβλίο, όσο και ο Ιωάννης Καντακουζηνός, που δεν αναφέρεται, στήριξαν μεγάλο μέρος των τακτικών τους ελιγμών προς την εξουσία στη συμμαχία τους με τους Οθωμανούς. Ούτε εδώ δίνεται επαρκής εξηγήσει για τις επιλογές αυτές.

Χάριν εκλαΐκευσης, η συγγραφέας επιλέγει ένα απλουστευτικό σχήμα για να παρουσιάσει τις πολιτικές και εθνικές αντιθέσεις της εποχής. Η γενική αίσθηση που αφήνει το βιβλίο είναι ότι κατά τα μεσαιωνικά ελληνικά χρόνια υπήρχαν κρατικές οντότητες ανάλογες με τα σημερινά εθνικά κράτη. Παρόλο που τονίζεται σε ένα σημείο πως η «ώσμωση των διαφόρων εθνοτήτων στο πλαίσιο της διοίκησης και της αυτοκρατορικής κοινωνίας βρίσκει το απόγειό της στον κατεξοχήν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα της Κωνσταντινούπολης» (σελ. 190) οι συχνότερες αναφορές σε «Έλληνες» και «Τούρκους» αφήνουν να εννοηθεί μια γραμμική ιστορική εξέλιξη του ελληνικού και τουρκικού κράτους, χωρίς τομές. Ανάλογως, οι βαθιές κοινωνικές αντιθέσεις της εποχής (π.χ. στο τέλος του 7ου αι-

ώνα) χαρακτηρίζονται «κλίμα εθνικού διχασμού» (σελ. 130).

Την περίφημη ρήση του Μαριξ ότι δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει την κοινωνική υπόστασή τους αλλά το αντίθετο δεν την ασπάζεται η Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ. Γι' αυτό και στο έργο της δίνει τόσο βάρος στο ρόλο του χριστιανισμού, και ειδικότερα της Ορθοδοξίας, στην ιστορική εξέλιξη. «Χάρη στον ευαγγελισμό των σλαβοβαραγκικών πληθυσμών που κατοικούσαν τις χώρες ως τον Βόλγα και πέρα η Ευρώπη μπόρεσε να αντισταθεί στα μογγολικά στίφη», γράφει χαρακτηριστικά για τους λαούς του Εύξεινου Πόντου (σελ. 211). Οι δογματικές διαφορές σύμφωνα με τη συγγραφέα επιβιώνουν και καθορίζουν τις εξελίξεις μέχρι και σήμερα, καθώς μιλά για «άσβεστη αντιπαλότητα των Νεοελλήνων προς την παποσύνη». Ενώ σε άλλο σημείο, η συγγραφέας υποστηρίζει ότι ο «αντιλατινικός αγώνας αποτέλεσε το θεμέλιο της Ορθοδοξίας και της εθνικής ταυτότητας των λαών [...] δημιουργώντας μια υπερεθνική αλληλεγγύη που τα σημάδια της είναι διακριτά ως τα σήμερα (σελ. 64). Προς απόδειξη του ισχυρισμού αυτού η συγγραφέας προχωρά σε μια ανεδαφική εκτίμηση, υποστηρίζοντας ότι η αλληλεγγύη που έδειξε ο ελληνικός λαός κατά τη νατοϊκή επιδρομή στη Γιουγκοσλαβία το 1999 οφείλεται στην αλληλεγγύη μεταξύ ομοδόξων.

Περαιτέρω, η Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ δεν ενστερνίζεται τη θέση ότι η ιστορία είναι ιστορία της πάλης των τάξεων. Φυσικά γίνονται ακριβείς και τεκ-

μηριωμένες αναφορές στην οικονομική πολιτική του βυζαντινού κράτους ως υπόβαθρο της εξωτερικής πολιτικής που ασκούσε. Ωστόσο η εξέλιξη της ιστορίας παρουσιάζεται περισσότερο σαν αποτέλεσμα των μηχανορραφιών και επιλογών που έκαναν οι αυτοκράτορες και η αυλή τους. Γι' αυτό και στο βιβλίο δεν αναλύονται επαρκώς οι κοινωνικές αντιθέσεις και διαμάχες που συγκλόνισαν το βυζαντινό κράτος και καθόρισαν την ταυτότητά του. Η Στάση του Νίκα, η τραγική αιματηρή εξέγερση του 532 που επιχειρήσε να ανατρέψει τον Ιουστινιανό, αναφέρεται στο βιβλίο μόλις μία φορά, σε μία αράδα. Αναλόγως, η άλλη μεγάλη εξέγερση, αυτή των Ζηλωτών που κατέλαβαν την εξουσία το 1342 στη Θεσσαλονίκη, σημειώνεται στο βιβλίο μόνο σαν σταθμός στη διαδοχή των αυτοκρατόρων της Κωνσταντινούπολης. Η συγγραφέας αρνείται να αποκαλύψει την ταξική και κοινωνι-

κή φύση των εξεγέρσεων αυτών κάτω από τον θρησκευτικό μανδύα τους.

Αρετή και συνάμα βαρίδι του βιβλίου είναι το γεγονός ότι αποτελείται από ξεχωριστά δοκίμια γραμμένα ανεξάρτητα. Τα κείμενα αυτά αποτέλεσαν προφορικές ανακοινώσεις στα πολυάριθμα συνέδρια στα οποία έχει κληθεί η συγγραφέας ως ομιλήτρια. Έτσι ο λόγος είναι μεν ζωντανός, ρέων και παραστατικός, όμως επειδή στερείται τα εξωκειμενικά προφορικά στοιχεία του σε ορισμένα σημεία δημιουργεί παρανοήσεις. Για παράδειγμα, σε πέντε σημεία του βιβλίου γίνεται λόγος για «θαύματα» του Αγίου Δημητρίου και της Παναγίας που έσωσαν είτε την Κωνσταντινούπολη είτε τη Θεσσαλονίκη (σελ. 28, 100, 107, 110, 202). Δεν αποφεύγονται επίσης πολλές επαναλήψεις, καθώς τα κεφάλαια είναι αυτόνομες ενότητες.

Γιώργος Λαουτάρης

Heinz A. Richter, *Η Εθνική Αντίσταση και οι συνέπειές της*, Αθήνα, Μεσόγειος, 2009, σελ. 519

Στο βιβλίο αυτό συγκεντρώνονται άρθρα του ιστορικού Heinz Richter γύρω από ζητήματα της ιστορίας της Ελλάδας της δεκαετίας του 1940 ξεκινώντας από τον πόλεμο του '40 ως τον Εμφύλιο Πόλεμο. Ο Richter είναι ένας από τους γνωστότερους ιστο-

ρικούς που έχει ασχοληθεί με την περίοδο αυτή και μας έχει δώσει γνωστά συνθετικά έργα: *Δύο επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις στην Ελλάδα, 1936-1946* (Εξάντας, 1975), *Επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα: από τη Βάρκιζα στον Εμφύλιο Πόλεμο* (Εστία, 1997) και